

УДК 94(477.51):347. 23«16/18»

Руслана Огієвська

ВЛАСНІСТЬ РОДИНИ КОЧУБЕЇВ У БАТУРИНІ В XVII–XIX СТ.

DOI: 10.5281/zenodo.5203198

© Р. Огієвська, 2021. CC BY 4.0

Метою дослідження є комплексний аналіз володінь родини Кочубеїв у Батурині, який буде здійснено на основі писемних джерел і дасть можливість встановити, чим володіли Кочубеї та що власне формувало заможність родини. Проаналізувати специфіку їх господарювання. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше систематизовано та проаналізовано історію володінь родини Кочубеїв у Батурині в XVII–XIX ст.; отримано нові дані щодо розмірів прибутків; уведено до наукового обігу інформацію з раніше невідомих документів. Використано загальнонаукові методи історичного дослідження.

Висновки: автором проаналізовано власність козацько-старшинської родини Кочубеїв на батуринській землі у володінні п'яти поколінь. Простежено шляхи надходження маєтностей. На основі писемних джерел установлено, що перші маєтності в Батурині придбав та отримав на ранг від гетьмана Івана Мазепи генеральний писар, а згодом генеральний суддя Василь Леонтійович Кочубей. Надбані Василем Кочубеєм володіння в подальшому закріпилися за родиною – дружиною та двома синами, примножувались і передавались у спадок або були подаровані. Проаналізовано специфіку господарювання родини Кочубеїв у Батурині. Здебільшого вони займалися тут землеробством та тваринництвом, що підтверджує наявність значних площ сінокосів. Ліс та пасіка виконували в господарстві допоміжну роль. Автором визначено рівень достатку родини Кочубеїв. Дослідження дало можливість установити, що основний прибуток на батуринській землі Кочубеї отримували від млинарського промислу, який забезпечував високий матеріальний стан родини. У зв'язку із браком писемних джерел ця тема не розкрита в повному обсязі й потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: Батурин, власник, Кочубеї, маєток, млин, двір, сінокіс, спадок, прибуток.

На батуринській землі із володінь родини Кочубеїв збереглася пам'ятка архітектури – будинок генерального судді Василя Леонтійовича Кочубея, що був представницько-житловою спорудою його садиби на південній околиці Батурина. Писемні джерела підтверджують, що в Батурині Кочубеї, окрім згаданої садиби, мали й інші двори, угіддя та млини.

Вивищення і збагачення родини Кочубеїв розпочинається за генерального писаря (у 1687–1700), а потім – генерального судді Лівобережної України (у 1700–1708) Василя Кочубея (бл. 1640–1708). Із праці В. Модзалевського «Малоросійський родословник» відомо, що в 1687 р. генеральний писар Василь Кочу-

бей отримав від гетьмана І. Мазепи підтверджувальний універсал «на купленные мельницы на р. Ворскле и Сейме»¹.

Факт придбання нерухомості в ті часи реєстрували в міській ратуші при свідках. Між власником майна та покупцем укладалася купча, яка підтверджувала право володіння. Документ закріплювали місцевою печаткою та підписом писаря і віддавали власнику. Наприклад, таким способом 13 грудня 1692 р. в міській ратуші Батурина було укладено купчу на продаж Я. Бутченком С. Савичу млина на р. Сеймі за «1600 золотих лечбою польською добрые монеты»². Придбане майно підтверджував універсал гетьмана «въ зупольное и спокойное владение и заживание»³. Також відомо, що в 1706 р. генеральний суддя В. Кочубей отримав «царскую грамоту на мельницы на речке Сеймъ и Реть Кролевецкого уезда»⁴.

У 1708 р., за подання доносу на гетьмана І. Мазепу, В. Кочубея стратили. Згодом його реабілітували, а володіння «умершего Василия Кочубея грунта, то есть мельницы, дворы и все хутора со семи в оных обретающимися пожитками» у 1710 р. затвердили за його родину: «в непременно [володіння] жене его вдове Любаве и детям ее Василию и Федору»⁵.

Про володіння в Батурині сина генерального судді, військового товариша Федора Васильовича Кочубея (?–1729) дізнаємося з ревізійних книг Ніжинського полку за 1723 р.: «В Батурине Федора Кочубея 9 дворов процектыантов»⁶. Відомо, що «процектыанты» звільнялися від повинностей на користь держави, але повинні були відпрацювати два дні на тиждень у господаря, під «протекцією» якого перебували.

Ще про один двір Ф. Кочубея, який тоді займав посаду бунчукового товариша, вказано у «Мазепиній книзі» 1726 р.: «Дворы владельческие при Батурине, которые имеютя для приезде Федора Кочубея – 1, в нем живет прикажчик его»⁷.

У 1717 р. Федір Васильович наділив млином у Батурині свою сестру Параскеву Василівну: «получила от брата Федора млин на р. Сейм, на гребле Озарицкой, с двором и грунтами»⁸. Того ж року Параскева Василівна вийшла заміж за бунчукового товариша Федора Васильовича Сулиму і, ймовірно, батуринський млин отримала в подарунок саме з нагоди весілля.

Старший син генерального судді, полтавський полковник Василь Васильович Кочубей (1680–1743), за царською грамотою також отримав частину батькового спадку, зокрема й володіння в Батурині. В описі Батурина за 1760 р. згадують двір Василя Васильовича: «В слободке Береговой двор Максима Панченка, который был владения Василия Васильевича Кочубея»⁹.

Полковник Василь Кочубей примножив родові володіння: на 1743 р. у його власності перебували 18 сіл і 13 хуторів у Полтавській та Чернігівській губерніях. У 1743 р., за 9 днів до смерті, Василь Васильович склав тестамент (заповіт), за яким усе своє майно розділив між синами. Його молодшому синові Петру (?–1769) дісталися володіння в Батурині: «меньшой сын, по завещанию отца полу-

¹ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник: в 5 томах. [Т. 2.], Е–К. Киев, 1910. С. 525.

² Укладена в міській ратуші Батурина купча на продаж Я. Бутченком С. Савичу млина на р. Сейм. *Батурина: сторінки історії. Збірник документів і матеріалів* / Редколегія: О.Б. Коваленко та ін. Чернігів, 2012. С. 98.

³ Мельник Л.Г. Маєстності та скарби Полуботків. *Український історичний журнал*. 2000. № 5. С. 57–68.

⁴ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. С. 527.

⁵ Павлович П.А. Село Дубовичи. Имение Варвары Васильевны Кочубей, Глуховского уезда, Черниговской губ. С рисунками и планом дачи. Киев, 1903. С. 51.

⁶ Мазепина книга / Упор. та вступна стаття І. Ситого. Чернігів, 2005. С. 21.

⁷ Там само. С. 311.

⁸ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. С. 531.

⁹ Опис Батурина з переписом населення, що відійшли до К. Розумовського. *Батурина: сторінки історії*. С. 206.

чил в Батурине двор и мельницу на р. Сейм с греблею, мельницу в м. Новых Млинах на р. Сейм»¹⁰.

У «Генеральному описі Лівобережної України» 1765–1769 рр. засвідчено володіння Петра Васильовича в Батурині: «На улице Гончаровке двор приезжий старый, но жить годный. В нём покоев: господские каменные 4, другие господские деревянные 4, третьи господские деревянные недостроенные 7, амбар 1, конюшня 1, сарай 1. В том же дворе церковь деревянная старая во имя Пресвятой Богородицы оным владельцем строенная. Прописанный в городе Батурине владения бунчукового товарища Петра Кочубея двор принадлежит ему, Кочубею, с предков его, которым владел дед его, который был судьёй войсковым генеральным до бывшего гетмана Мазепы. Крепости не имеет. К оному принадлежности его по тому же наследственные.

Сенокос под городом Батурином за улицей Гончаровкой от реки, на 25 косарей, сена накашивается 50 возов травы доброй. Близ одного другой сенокос, на 3 косаря, сена накашивается 6 возов травы посредственной. Сенокос в урочище на Подборной расстоянием от города в 4-х верстах, на 6 косарей, сена накашивается 20 возов травы хорошей. Сенокос в урочище Ковыльной, расстоянием от города в 2 верстах, на 12 косарей, сена накашивается 12 возов травы посредственной. Сенокос в урочище Ольшаная расстоянием от города в 3 верстах, на 6 косарей, сена накашивается на 12 возов травы хорошей. Сенокос на слободі Матеевке, расстоянием от города в 2 верстах, на 5 косарей, сена накашивается 10 возов травы хорошей.

В городе на реке Сейме мельница о 3 камнях, а четвертое – ступное. С оных трёх через 8 месяцев доходу получает разного хлеба 80 четвертей, а [из] ступного – деньгами 10 рублей. Недалече вышеописанного двора место впусе, на котором выстроен кирпичный завод, мерою в окружности 220 сажений. При том же дворе место впусе, на котором зарублен лес на перспективную дорогу, мерою в окружности 180 сажений. На дороге Киевской близ сотенной батуринской Канцелярии дворовое место впусе, мерою в окружности 90 сажений. За рекою Поповкою при реке Сейму двор, прозываемый “На груди”. В оном господских хат 3. И оным двором завладел граф Кирилл Григорьевич Разумовский, в котором ныне делается белый воск ко двору графа Разумовского. На улице Гончаровке вблизи Тепловского двора место дворовое впусе, мерою в окружности 106 сажений. На улице Корнеевке двор с огородом умерлого Федора детина [дядька?] впусе, мерою в окружности 190 сажений»¹¹.

У дворі Петра Кочубея мешкав його служитель, посполитий Василь Карась¹² та родина підсудька, посполитого Мойсея Малки¹³.

Окрім садиби з кам'яним будинком і церквою, Петро Кочубей володів у Батурині іншими дворами, заселеними його підсудьками. Ці двори стояли на вулиці Завгороді (Загородній), а також у слободі Матіївці, де мешкало 3 родини. Ще один хутір він мав за селом Мельнею, у 15 верстах від Батурина. До хутора належав ліс площею 1500 сажнів та пасіка на 30 вуликів¹⁴.

Після смерті Петра Кочубея його майно було розділене між братами, бо одруженим він не був і спадкоємців не мав.

Бунчуковий товариш Семен Васильович (1725–1779) успадкував «по разделу съ братьями, изъ его имений: в Батурине 1^{1/3} кола»¹⁵. У 1751 р. він був призначений генеральним обозним. Того ж року С. Кочубей отримав від гетьмана К.Г. Розумовського універсал на рангові маєтки в Ніжинському полку: «447 дво-

¹⁰ Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. С. 535.

¹¹ Центральный державний історичний архів, м. Київ (далі – ЦДІА України). Ф. 57. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 374 зв.–377.

¹² Там само. Арк. 375 зв.

¹³ Там само. Арк. 376 зв.

¹⁴ Там само. Арк. 376 зв.–379.

¹⁵ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. С. 533.

ров на уряд генерального обозного»¹⁶. Про його володіння в Батурині вказано у «Відомості за 1751–1756 рр.»: «Обозного генерального, господина С.В. Кочубея, крайне нищетных дворов – 9»¹⁷.

З ревізії Лівобережної України за 1753 р. відомо, що «крайне нищетные никаких грунтов не имеют, а живут только в одних дворах при огородах или в бездворых хатах и без огородов из одной зароботки питаются, да только имеют кони или волы или не имеют»¹⁸.

Ще один брат, Павло Васильович Кочубей (1738–1786), «после смерти брата Петра по разделу съ братьями, изъ его имений получил в Батурине 7 дворов и 1^{1/3} кола»¹⁹.

З 1766 по 1772 рр. П. В. Кочубей – полтавський підкоморій. Він мешкав із родиною на Полтавщині, в селі Диканьці, яке отримав у спадок від батька. Після смерті П. В. Кочубея володіння були розділені між його синами. Батуринські володіння, ймовірно, перейшли у спадок до Віктора Павловича Кочубея (1768–1834), який мав «в Черниговской губернии 694 души»²⁰.

Василь Васильович Кочубей (1728–1791) «из имений получил в Батурине 1^{1/3} кола»²¹. Бунчуковий товариш В. В. Кочубей із родиною проживав у селі Ярославцеь. У його шлюбі з Марфою Дем'янівною Оболонською (1736–1815) був єдиний син, Василь Васильович (1750–1800), який за заповітом батька (1781) успадкував «в Глуховском, Конотопском и Сосницком уездах обоего пола 5108 душ»²². Імовірно, серед успадкованого були й володіння у Батурині. Після його смерті усе майно за заповітом від 20 січня 1798 р. успадкувала дружина Олена Василівна Туманська (?–1836). У 1816 р. Олена Василівна розділила майно між своїми дітьми. Єдина донька, Олена Василівна Кочубей (1793–1863), у заміжжі Маюрова, за заповітом матері отримала «мельницу при м. Батурине»²³.

З донесення начальника Чернігівського повіту від 17 жовтня 1897 р. за № 6540 дізнаємось, що власники Батуринських водяних млинів «доход с каждого постава получили не менее 100 рублей в год»²⁴. В одному млині поставів могло бути 10, і якщо з одного постава отримували 100 рублів, то з десяти, відповідно, 1000 рублів. Далі відомості про млини та двори Кочубеїв у Батурині обриваються, адже Олена Василівна власних дітей не мала, і хто успадкував її власність, невідомо.

Із розглянутих писемних джерел можемо зробити висновок, що більшість прибутків на батуринській землі Кочубеї отримували із млинів. Також вони утримували худобу, показником чого є наявність значних площ сінокосів. Відомо кількість дворів, населених їхніми підданими (7 та 9). Ліс та пасіка виконували у господарстві допоміжну роль.

Достеменно відомо про 3 кола водяних млинів та 1 ступу, хоча млинів у розглянутий період могло бути більше. Спробуємо вивести загальну суму прибутку, яку вони отримували за рік. Відомо, що від млинарства Петро Васильович Кочубей у 1743–1769 рр. отримував 10 рублів та 80 «четвертей» хліба на рік. Сума від продажу 80 «четвертей» хліба становила 160 рублів. Отже, загальна сума прибутку складала 170 рублів. Отримавши таку суму, власник млина міг придбати: 5 коней, 10 овець, 10 волів, 5 пудів (80 кг) меду, 3 пуди (48 кг) воску та 70 гу-

¹⁶ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. С. 532.

¹⁷ Відомості про населення Батурина за «расположениями» зі збирання консистентського податку з населення Лівобережної України. *Батурин: сторінки історії*. С. 164.

¹⁸ Путро А.И. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII в. Киев, 1988. 142 с.

¹⁹ Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. С. 534.

²⁰ Там же. С. 538.

²¹ Там же. С. 534.

²² Там же. С. 536.

²³ Там же. С. 543.

²⁴ Хармак М.М. До історії водяних млинів у Батурині. *Сівєрщина в історії України: збірник наукових праць*. Київ; Глухів, 2013. С. 210.

сей²⁵. Наприклад, у володінні Петра Кочубея було 3 млини і ступа, ще 2 млини він мав у Новгород-Сіверському повіті (нині Сумська обл.) на р. Знобі та р. Берізці. Вони давали йому 680 рублів прибутку на рік, і тому можемо констатувати, що млинарський промисел був досить прибутковий і забезпечував високий матеріальний стан родини Кочубеїв.

References

Melnyk, L. (2000). *Maietnosti ta skarby Polubotkiv* [The estates and treasures of Polubotkes]. *Ukrayinskyi istorychnyi jurnal – Ukrainian Historical Journal*. Kyiv, Ukraine.

Kharmak, M. (2013). *Do istorii vodianykh mlyniv u Baturyni* [To the history of water mills in Baturyn]. *Siversshchyna v istoriyi Ukrayiny: zbirnyk naukovykh prats – Siversshchyna in the history of Ukraine: a collection of scientific works*. Kyiv; Hlukhiv, Ukraine.

Огієвська Руслана Іванівна – завідувач відділу «Садиба Кочубеїв» Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (вул. Гетьманська, 74, м. Батурын, 16512, Україна).

Ogiyevska Ruslana I. – Head of the «KochubeyHouse» of the National Historical and Cultural Reserve «Hetman's Capital» (74 Hetmanska Street, Baturyn, 16512, Ukraine).

E-mail: b.kochubey1@ukr.net

OWNERSHIP OF THE KOCHUBEY FAMILY IN BATURYN IN THE XVII–XIX CENTURIES

The purpose of the article lies in comprehensive analysis of the possessions of the Kochubey family in Baturyn, which should be carried out on the basis of written sources and must establish what the Kochubeys owned and what actually formed the wealth of the family; moreover, it is actually to analyze the nature of their management. The scientific novelty of the research is that the history of possessions of the Kochubey family in Baturyn in the XVII–XIX centuries was systematized and analyzed for the first time. There were new obtained new data about the size of profits of this family. Information from previously unknown documents was introduced into scientific circulation. During the publication, general scientific methods of historical research were used.

Conclusions. *The author analyzed the property of the Cossack-officer Kochubey family on the Baturyn land by the possessions of five generations. The ways of receipt of estates were traced. Based on written sources it was established that the first estates in Baturyn were purchased and received for the rank from Hetman Ivan Mazepa by the Secretary General, and later by Judge General Vasyl Leontiyovych Kochubey. The possessions acquired by Vasyl Kochubey were later assigned to his family, wife and two sons, multiplied and inherited or donated. The nature of family management in Baturyn is also analyzed. Usually, family were engaged in agriculture and animal husbandry, which confirms the presence of large areas of hayfields. The forest and the apiary played a supporting role in the family farm. The author determined the level of wealth of the Kochubey family. The study made it possible to establish that the main income of the Baturyn land in the Kochubeys' possession received from the mill, which provided the proper material condition of the family. Due to the lack of written sources, this topic is not fully disclosed and needs further research.*

Key words: *Baturyn, owner, Kochubei, estate, mill, yard, haymaking, inheritance, profit.*

²⁵ Путешествия в Малороссию академика Гильденштедта и кн. И.М. Долгорукого. *Киевская старина*. Киев, 1893. С. 436.

Дата подання: 28 червня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 30 червня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Огієвська, Р. Власність родини Кочубеїв у Батурині в XVII–XIX ст. *Сіверянський літопис*. 2021. № 4. С. 22–27. DOI: 10.5281/zenodo.5203198.

Цитування за стандартом APA

Ogiyevska, R. (2021). Vlasnist rodyny Kochubeiv u Baturyni v XVII–XIX st. [Ownership of the Kochubey family in Baturyn in the XVII–XIX centuries]. *Sivrianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 22–27. DOI: 10.5281/zenodo.5203198.

